

ІСТОРИЯ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ

DOI 10.33287/112015

УДК 008+27

КУЛЬТУРА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: РОЛЬ ІДЕЙНИХ ДОМІНАНТІВ У ФОРМУВАННІ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

CULTURE OF MIDDLE AGES: THE ROLE OF IDEOLOGICAL DOMINANT IN THE FORMATION OF WESTERN EUROPEAN CIVILIZATION

Злата Сапелкіна

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології та суспільних наук Академії праці, соціальних відносин і туризму

Zlata Sapelkina

PhD in History, Associate Professor of the Academy of Labour, Social Relations and Tourism

 orcid.org/0000-0002-5051-2042

 sapelkina.zp@socosvita.kiev.ua

Анотація

У статті розглядається Середньовічний період історії західноєвропейської цивілізації, коли сталися надважливі зміни в суспільному житті, сформувався специфічний культурно-історичний тип з образом «Заходу» як єдиного цілого.

Основна увага зосереджена на світоглядній середньовічній картині світу та її впливу на релігійну, соціальну, інтелектуальну, освітню діяльність на різних етапах розвитку (ранньому, як краху античного світу, зрілого, як утвердження феодальної системи, та пізнього, як формування західнохристиянського інтелектуального універсуму).

Простежено, що в ході тривалої еволюції середньовічних форм суспільної свідомості поступово сформувалося специфічне уявлення про оптимальне співвідношення духовного і матеріального, Церкви і суспільства, приватного і колективного.

Abstract

The article deals with the Medieval period of the history of Western European civilization, when there were major changes in social life, a specific cultural

Ключові слова:

Середньовічна Європа, антична культура, християнська Церква, теоцентризм.

Key words:

Medieval Europe, Ancient Culture, Christian Church, Theocentrism.

and historical type was formed with the image of the West as a whole.

The main focus is on the worldview of the medieval picture of the world and its impact on religious, social, intellectual, educational activities at different stages of development (early as the collapse of the ancient world, mature as the establishment of the feudal system, and later as the formation of the Western Christian intellectual universe). It is traced that in the course of the long evolution of medieval forms of social consciousness, a specific idea of the optimal correlation of spiritual and material, Church and society, private and collective, was gradually formed.

The concept of Western European medieval culture was to adhere to a strict hierarchy. There was a binary social vertical (church-worldly), and in the late Middle Ages, the theory of three states (church-aristocratic-folk). Vertical stratification is hierarchized according to the general hierarchical structure of the world (macrocosm), man (microcosm) and society. Every level of culture had its own bearers: it was farmers who fed everyone, artisans who created tools and objects, these were warriors who defended, these were kings who ruled, these were Church mentors who taught, this is an intellectual elite who spread knowledge, these are religious authorities who approached God with their holiness, honored upon the death of canonization. And the latter, as the bearers of the spiritual beginning, were an integrating element of society.

In the early Middle Ages, the polysyllous civilization was replaced by a village community with germs of feudal elements of management and a senior-vassal political organization, with a new type of spiritual life. However, it was at this time that the cardinal tasks that determined the future of Europe were solved, the main one of which was laying the foundations of a new Christian civilization. If the early Middle Ages laid the foundations for European cultural history, which stood out on the basis of the interaction of ancient heritage, Christianity and barbarian folk cultures, then in the later and the Middle Ages, the idea of the spiritual unification of the peoples of the Christians in the European cultural development was inspired. It was during the Middle Ages that the Christian intellectual universe was formed, incorporating elements of ancient knowledge and with its own tendencies of universalism, encyclopedicism, allegorism, and exegesis.

Вступ

Говорячи про культуру Середніх віків з пересічними громадянами, досить часто зустрічаєшся з існуючими досі стереотипами, поширеними в часи атеїзму, що це «темні» століття, епоха невігластва, що відзначилася руйнуванням античної культурної спадщини та гальмуванням Церквою розвитку наукових знань. Заради істини зазначимо, що така думка була притаманною не лише радянській ідеології. Її поширювали в епоху Просвітництва, натомість у романтиків ХІХ ст. навпаки відзначалася, не стримувана під тиском раціоналізму, ностальгія за природністю доби. Цілком слушно з даного приводу висловлювався Бертран Рассел: «Усі ці погляди містять елемент істини: Середні віки були брутальними, вони були лицарськими, вони були благочестивими» [5].

Аналіз останніх досліджень

Пошуки відповіді на питання: куди і як рухається людство, яке розірвало стосунки з язичницьким минулим, постали ще в ранньому середньовіччі, про що свідчить монументальний релігійний твір Аврелія Августина «Про град Божий» [1]. Утвердження християнства, його культурне збагачення завжди залишались предметом турботи цього видатного богослова, вчення якого зіграло надважливу роль у формуванні середньовічної ідеології і культури.

До числа давніх текстів, які визначили образ епохи входять і твори Діонісія Ареопігита «Про церковну ієрархію» та «Про небесну ієрархію» [4].

В Новий час середньовічну літературу, філософію, естетику почали вивчати не лише теологи, а й історики, філософи та інші гуманісти. Плідно досліджують цю історичну епоху і сучасні культурологи.

Велике значення для розгляду проблеми мали публікації С. Аверінцева. Так, у статті «Судьби європейської культурної традиції в епоху переходу від Античності до Середньовіччя», автору вдалося дуже тонко і аргументовано показати співзвучність революційного характеру світоглядного перевороту зі збереженням важливих компонентів античної культурної традиції [2].

В монографії А. Гуревича «Категории средневековой культуры» генеза середньовічної культури розглянута на рівні масової свідомості, кристалізації особливого менталітету [3].

Падіння рабовласницького ладу на Заході та зародження нової культури, боротьбу та взаємовплив різних ідеологій детально дослідила В. Уколова в монографії «Античное наследие и культура раннего Средневековья: конец V - середина VII века» [11].

Сучасний український культуролог Собуцький М. розглядає мовно-культурні особливості, притаманні добі європейського Середньовіччя [7, 8].

Цей бібліографічний список можна продовжувати, проте, не дивлячись на велику кількість робіт, присвячених проблемі Середньовіччя, культурне життя цієї складної епохи потребує подальшого глибокого вивчення, враховуючи зростаючий науковий інтерес до витоків сучасної європейської цивілізації.

Методологія дослідження

Метою даної статті є наведення аргументів, які б свідчили про культурні злети цього важливого періоду в історії людства, хоча, очевидно, що в суспільному житті за тисячу років не могло бути виключно прогресу, часто боротьба старого і нового була досить драматичною.

Методологія дослідження включає загальнонаукові методи систематизації і узагальнення матеріалу, а також аналізу, який дозволив дослідити конкретні соціально культурні явища в часовому вимірі.

Наукова новизна полягає у спробі виявлення сутності світоглядних домінант, які переважали на тих чи інших етапах розвитку середньовічної культури, та з'ясування їхнього впливу на інтелектуальну суспільну сферу.

Результати дослідження

Зазвичай основне протиставлення античної і середньовічної культури відбувається переважно за світоглядними характеристиками, при цьому на перший план висувається протистояння язичництва і християнства. Дійсно, розпад Римської цивілізації ознаменував прихід християнського світу з його ідеями політичної, але перед усім загальнолюдської і духовної спільноти, що в історичній перспективі заклало основу культурного універсуму Середньовіччя. Цей універсум, ієрархічно стрункий на вершині

свого розвитку, мав глибокий духовний потенціал, інтелектуальні, етичні та естетичні імпульси, що дійшли до нашого часу.

Проте становлення нової культури відбувалось важко і повільно через хаос, спричинений падінням Риму, нашествия варварів і безкінечними війнами з руйнуванням культурних цінностей античного світу. Проте не завжди боротьба нового зі старим закінчувалась абсолютним запереченням минулого, багато в чому християнська культура засвоювала краще зі спадку попередніх поколінь, тим самим забезпечуючи спадковість культурного розвитку. В ряді випадків в ранньому Середньовіччі антична культура залишалась живою реальністю, про що свідчить збереження шкільної традиції, основ «семи вільних мистецтв» - граматики, діалектики, риторики, арифметики, геометрії, музики, астрономії та частково інших областей знань - медицини, права, географії, короткого викладу ряду філософських вчень античності. Проте, утверджувався новий тип мислення.

Для розуміння генези західноєвропейської середньовічної культури важливо врахувати, що вона формувалась в регіоні, в якому знаходився центр високорозвиненої, універсалістської римської культури, що мала глибоку філософію, широкий спектр науково-практичних знань, політичні теорії, котрі були закарбованими в соціально-психологічних стереотипах, способі життя, народних віруваннях тощо. Тому неможливо уявити, щоб така багатовікова культура могла одномоментно зникнути, в той час, коли залишались живими люди, виховані в її дусі. Відтак «зміст християнської доктрини для освічених людей та верхівки відживаючого рабовласницького суспільства був безпосередньо пов'язаним з античною культурою і насичувався в основному її філософією зі значним науковим змістом, проте суттєво видозміненою під впливом завдань, які постали перед старим суспільством» [6], коли нова релігія була офіційно визнаною державою.

Разом з цим - це час зародження нового феодалного суспільства і закладення основ відповідного йому типу культури, якому належало володарювати протягом майбутнього тисячоліття. Офіційна Церква боролась за створення єдиної, універсальної християнської цивілізації, побудованої переважно на основі Священного писання і зконцентрованої навколо віри. Тому інтелектуальне життя в Західній Європі поступово монополізується Церквою.

Початком середньовічного християнства можна вважати перетворення його на вселенську релігію, що претендувала на поширення своєї не лише духовної, але й політичної влади через особливий, породжений нею інститут - Церкву - на світ, яким повинен був стати не чим іншим як підвладною Церкві спільнотою віруючих. Таке формування західного християнства в світопорядок, в політичну доктрину Церкви, яка претендувала на роль і духовного пастиря, і політичного керівника простежується у вченні Аврелія Августина, який відвів Богу і Його намісниці на землі - Церкві - роль організатора людської історії.

Ставши державною релігією, отримавши особливий не лише ідеологічний, а й політичний статус, християнство виявилось адекватним до потреб нового феодалного світу. І якщо в античному суспільстві фізична праця була презирливим заняттям, уділом рабів, то в феодалному визріло нове ставлення до праці, що корінням йде в історію раннього християнства як релігії трудового населення. Поступово поняття праці було розширене в монастирях, де не виключалась фізична праця, але прерогативою була духовна робота і просвітницька. Тут відбувався перепис книг, їхній збір, зберігання рукописів, організація шкіл. Саме в монастирях готували грамотних людей для церковної і світської адміністрації, тут протікало життя вчених кліриків, зайнятих трактуванням священних книг, вивченням творів християнських і язичницьких авторів.

За папи Григорія (590-604) Рим із великого імперського міста перетворився на Рим св. Петра. Саме в папстві Григорій I вбачав головну силу здатну згуртувати християнський світ, з його понтифікатом пов'язане посилення теократичних претензій престолу св. Петра. При ньому особливо активно розгорнулася місіонерська діяльність, оскільки навернення варварів на території Європи було необхідною умовою їх об'єднання під владою папи, створення ідейної, а в перспективі і політичної європейської

спільноти. Окрім цього понтифік надавав великого значення організаційному і дисциплінарному укріпленню кліра. Ним був встановлений і залишається актуальним до нашого часу порядок католицького богослужіння, для якого були написані текст меси і хоріві піснеспіви. В богослужінні запроваджувалося широке використання музики, враховуючи її величезні можливості психологічного і емоційного впливу. «Діалоги» папи Григорія [9] послужили основою багатьох творів і збірок агіографічного характеру. Усе це свідчить про зародження нової культури, з іншим типом світогляду і світосприйняття, з іншою системою естетичних і етичних цінностей, ніж ті, які були характерні для античного світу.

Середні віки - це епоха теоцентризму, коли відбувалися спроби реального втілення в земний світ християнського ідеального світу. «Домінуюча суперсистема середньовічної Європи в період від VI до кінця XII сторіччя ідеальна, а точніше християнськорелігійна. Панування ідеаціональної системи майже завершилося в XII ст., після чого в XIII і XIV домінуючою стає ідеалістична, або інтегральна суперсистема, побудована на тій засаді, що істинна дійсність та істинні цінності відзначаються безкінечною різноманітністю і визначаються трьома основними вимірами: чуттєвим, раціональним та надчуттєвим. Починаючи з XV століття місце ідеалістичної, або інтегральної суперсистеми заступає сенсативна суперсистема, в підвалинах якої лежить положення про те, що істинні дійсність і цінності мають чуттєвий характер» [10]. У Питиріма Сорокіна елемент ідеалістичності має місце в назвах різних періодів Середньовіччя, відмежовуючи їх від чуттєвості Ренесансу. Тобто середньовічний світ - надчуттєвий, трансцендентальний теоцентризм, що протиставлений як іманентизмові античності, так і іманентному антропоцентризму епохи Відродження.

В ранньому Середньовіччі середньостатистичній людині було не притаманним бажання, або здатність розмірковування над трансцендентним як таким. Вона уявляла його як «світ горній» (світ поза цим світом), царство «не від цього світу» - царство Небесне, тобто трансцендентність мала вигляд вертикальності. Проте в пізньому Середньовіччі світогляд ускладнюється і якщо в ранню (романську епоху) елемент простору в людському вимірі максимально статичний, то в пору зрілої готики - він максимально динамічний.

Окрім вертикального існував горизонтальний простір у житті соціуму. Його, зокрема, описав А.Я. Гуревич. Кожна людина - селянин, ремісник, купець, лицар, чернець, священник - у Середні віки обов'язково належить до певної общини. Станові поділи є особливо важливими, бо саме на них будується не лише реальна структура суспільства, але й «уявний» його устрій, менталітет, картина світу і місце людини в ньому, за його подобою структуруються усі складові соціокультурної сфери. Якщо рух за вертикаллю у цьому світі утруднений, то це компенсується особливою увагою до вертикального руху душі у світ горішній, оскільки ієрархічна горизонталь з усіма рівнями однаково завершується Богом, до нього йде і від нього виходить. Бог - є вершиною усього суцього (ієрархічною вертикаллю), усіх планів світобудови. Тобто ієрархізованим за вертикаллю є не лише суспільство, але й макрокосмос. Відтак середньовічний простір поділяється на небо вгорі, землю - світ реального і пекло - світ внизу. З кінця XII ст. позареальний світ членується на рай, чистилище і пекло [3].

Отже, середньовічний тип західноєвропейської культури являє собою ієрархічну, вертикально орієнтовану проекцію трансцендентального теоцентризму на весь навколишній світ і на самого носія культури. Хронологічно переважання такого типу культури головним чином окреслюється V-XV століттями, зачіпаючи, проте, і сусідні століття в певних аспектах. Хоча жоден із виокремлених моментів не є специфічним, скажімо ієрархічність є не лише суто середньовічною, а й суто людською, проте середньовічна ієрархічність виразніше протиставляється сусіднім епохам більшої мобільності та нівельованості міжрівневих розмежувань [8, с.144].

Перехід до зрілого Середньовіччя відбувся, коли дворівнева вертикаль (горне - мирське, рай - пекло, клірик - мирянин, латина - народні мови) поступилася місцем більш динамічній і здатній до розвитку тернарній системі (небо - земля - пекло, Дух - душа - тіло, священство - лицарство - селянство).

Середньовічна людина обов'язково мала належати до певного стану, а тому входила до кола його культури з мовними особливостями і кодексом поведінки. Володіти компетенціями інших страт їй не обов'язково, їхньої мови вона може не розуміти, хоча про їх існування неодмінно знає і не піддає сумніву її необхідності в цілісній системі. І хоча людина Середньовіччя залишається завжди обмеженою (лицар - не клірик, клірик - не простолюдин), але її частковість і є компонентом цілісної світобудови, що відбиває у своєму мікрокосмосі структуру цілого макрокосмосу. В цьому і полягає суть середньовічного універсалізму.

Цілісність видимого матеріального світу, універсальність його ієрархії відповідає середньовічному символізму, оскільки трансцендентальний теоцентризм базується на наявності іншого невидимого духовного світу. Тому кожна з земних ієрархій може виступати як представник і замісник небесної ієрархії, будучи подібною до неї за структурою. Тобто кожна структура на землі має своїм першообразом ту чи іншу трансцендентну структуру, і середньовічний символ утворюється через взаємозв'язки між різними проекціями в цьому світі першообразам іншого світу.

У сфері суспільній священник поступово з духовного наставника перетворюється на свого роду представника адміністрації. Для верхнього шару середньовічної культури характерним є перш за все зазначений вище християнський універсалізм (католицький - від гр. «вселенський»), латинський, що базується на успадкованій від Риму єдиній мові освіти, науки, права, імперський, який з часів Карла Великого синтезував античну спадщину з ідеєю Августинівського Града. Якщо у нижньому шарі спостерігався вкрай роздроблений регіоналізм, то середній стан стане ядром формування майбутніх націй в межах дежавних кордонів. Саме на середньому рівні культури виробляться форми мовної та надмовної комунікації, які мають порівняно з універсалізмом більший ступінь частковості і водночас більший ніж містечковий ступінь загальності - форми, здатні диференціювати нації, водночас інтегруючи кожну з них зсередини [8, с. 156].

Структурування середньовічної культури відбиває не стільки реальну стратифікацію суспільства, його станове членування, скільки уявний його устрій, ментальний образ соціальної ієрархії.

Ця ієрархія притаманна різним складовим західноєвропейської культури, зокрема літературному мистецтву. Завдячуючи середньовічним текстам, кожен з яких має своє місце в системі ієрархії жанрів, можна заглибитися в середньовічну картину світу, побачити її в істині і в ілюзіях, хоча останні превалюють перед реальністю.

В означений час зростає поляризація культурного життя. В ранньому Середньовіччі зберігачами письмової, інтелектуальної культури було досить вузьке коло представників бувшої римської аристократії, які ще деякий час зберігали свій політичний вплив на щойно створені державні утворення варварів. Але поступово носіями офіційної культури стають ієрархи Церкви і монастирів. Щоби залучити великі маси населення релігія повинна була враховувати настрої і сподівання безграмотних, не спокушених культурою людей, інакше вона не змогла б заволодіти їхніми розумами і душами. Відтак освіта, яка була прерогативою знаті, стає доступною і для простолюдинів, для яких відкривається шлях до знань, але лише через Церкву.

Саме про таку освіту йдеться у творі видатного західноєвропейського Отця Церкви св. Августина «Про християнське вчення», зокрема про достоїнства християнської літератури, оскільки в нових історичних умовах античні знання і римська система освіти залишались присутніми, але в інших ідеологічних умовах. Св. Августин вказував на те, що для їх розуміння необхіден страх, благочестя і знання. Тому базою вчення мають бути шкільні заняття з граматики, риторики, діалектики та ін., проте вони повинні не відводити від пізнання Священного Писання, а навпаки, підводити до нього. Страшно - за Августином - коли світське знання служить суєтним цілям і відводить людину від істини, оскільки самі по собі вони не шкідливі, але їх хибне використання може згубити людину назавжди. Цікаво також, що Августин не наполягав на обов'язковій шкільній освіті, оскільки вважав, що здібна, розумна людина може «самоосвітчуватися», але не на античних язичницьких зразках, а на достойних

прикладів християнського красномовства і вченості. Тобто освіта за давньоримським зразком не може розглядатися як самоціль, а риторика повинна слідувати за вірою, а не навпаки [11, с. 160-164].

Як бачимо раціоналізм св. Августина полягав в інтуїтивному, психологічно суб'єктивному пізнанню об'єктивної істини, в процесі чого людина перевершує свою індивідуальність, зливаючись у всезагальному.

Богословські тексти, написані сакральною для Заходу латиною, становлять найбагатший спадок для нащадків. Відмінність цих філософських праць від праць античних філософів полягає в наявності реалізму, який визнає за дійсне існування потойбічної реальності, ідеальних об'єктів, універсалій, не залежних від людського досвіду і пізнання. Бог є вищою істиною, непізнаною, оскільки Бог не може бути об'єктом недосконалого знання. Мудрість Божа дана тільки в Одкровенні, в слові Божому, тому істинна наука, з точки зору християнина, - осягнення цього слова, трактування його змісту. «Наука» про Бога не може і не повинна доводити своїх суджень до ступеня чуттєво-дотичної наглядності, вона не потребує логічної стрункості і математичної точності. Звідси - визнання наявності чуда як своєрідного містка з царства ідеї у сферу життя, і необхідність перетворення знання раціонального в знання етико-релігійне [11, с. 148].

Для св. Августина Бог являється абсолютним істинним буттям, єдино сущим, котрий створив по своїй волі світ і людину. Відтак пізнання Бога і душі по суті є осягненням світу. Таким чином, Августин намітив середньовічну тематичну філософську тріаду: Бог - світ - людина, в рамках якої існувало теоретичне мислення феодальної епохи [1].

У пізньому Середньовіччі, у зв'язку з зародженням дослідницького знання, постає потреба видозмінити інтуїтську теологію на більш раціоналістичну. І це завдання виконає Фома Аквінський. Таким чином, на базі досвіду античності і перших спроб створення християнської системи освіти виникають нові методи і форми збереження і передачі культурного спадку, складається традиційна як для раннього, так і зрілого Середньовіччя структура центрів культурного життя - монастирів, на базі яких функціонували школи, скрипторії, бібліотеки, пізніше університети. В пізньому ж Середньовіччі постала розвинена система коледжів, серед яких особливо слід відзначити єзуїтські колегіуми, що стануть оплотом католицькій Церкві у боротьбі з протестантизмом.

Якщо богословські тексти стали основою ідеології, то світська література, призначена для окремих соціальних станів теж носила свої сенси. В лицарських романах ідеалізуються часи Хрестових походів, в них головні персонажі настільки благородні, що не випадково в Європі впроваджується етичний кодекс аристократів. Щодо «народного» культурного простору, то на відміну від пафосу куртуазної літератури, низькі жанри дозволяли собі викривати і висміювати тогочасні суспільні вади.

Середньовічний час можна виразно усвідомити як в історичних реаліях, так і в притаманних суспільних ілюзіях і через інші види мистецтва. Так, ієрархічний паралелізм поряд з мовою та літературою існував також в музиці й живописі, оскільки вони, тою чи іншою мірою, становили єдність з текстом і супроводжували його в якості акомпонуєнту або ілюстрації. Щодо архітектурного мистецтва, то воно зміною стилів відмежувало раннє (романське) Середньовіччя від пізнього (готичного). Якщо раннє Середньовіччя було чимсь переважно сільським, оскільки завойовуючи провінції Риму, варвари не були при звичаєні до міських форм життя і з острахом ставилися до «цивілізованої» архітектури, то зріле Середньовіччя виробляє лицарську куртуазну культуру (культуру замку і двору). І хоча це також сільська феодальна культура, проте вона відзначилася елітарністю, оскільки верхні шари суспільства постійно видозмінювали власну культуру в той час як селяни зберігали свої звичаї, вели традиційний уклад життя, забезпечуючи тим самим єдність «низового» шару культури. Відтак культуротворчість відбувалася головним чином у серединному шарі (куртуазному) і лише в часи пізнього Середньовіччя в новому стані міщан.

З числа трьох головних середньовічних соціальних структур - церковної, феодальної і народної - перша від початку є заданою як цивілізація, оскільки вона була похідною від текстів Святого Письма,

хоча традиційно орієнтована на латинську риторичу і діалектику. Друга досягає стадії цивілізації в часи пізнього Середньовіччя, і лише третя тривалий час, навіть в подальші епохи залишатиметься статичною.

Висновки

Концепція західноєвропейської середньовічної культури полягала в дотриманні суворої ієрархії. Існувала бінарна соціальна вертикаль (церковне- мирське), а в пізньому Середньовіччі - теорія трьох станів (церковне - аристократичне - народне). Стратифікація за вертикаллю ієрархізована відповідно до загальної ієрархічної будови світу (макрокосмосу), людини (мікрокосмосу) і соціуму. Кожен рівень культури мав своїх носіїв: це землероби, які годували усіх, ремісники, які створювали засоби і предмети використання, це воїни, які захищали, це королі, котрі управляли, це Церковні наставники, які навчали, це інтелектуальна еліта, яка поширювала знання, це релігійні авторитети, які наближали до Бога своєю святістю, удостоївшись по смерті канонізації. І саме останні, як носії духовного начала, являлися інтегруючим елементом суспільства.

В ранньому Середньовіччі на зміну полісній цивілізації прийшла сільсько-общинна з ростками феодальних елементів господарювання і сеньйорно-васальною політичною організацією, з новим типом духовного життя. Проте саме в цей час вирішувались кардинальні завдання, що визначили майбутнє Європи, головною з яких було закладення основ нової християнської цивілізації. Якщо раннє Середньовіччя заклало основи власне європейської культурної історії, яка виокремилась на ґрунті взаємодії античного спадку, християнства і народних культур варварів, то надалі і зріле, і пізнє Середньовіччя надихались надважливою для європейського культурного розвитку ідеєю духовного об'єднання народів в єдиний християнський світ. Саме в часи Середньовіччя сформувався християнський інтелектуальний універсум із включенням в нього елементів античного знання та з власними тенденціями універсалізму, енциклопедизму, алегоризму і екзегези.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Августин Аврелий, блаженний. О граде Божиєм. М., 1994. Т. 1. 394 с.
2. Аверинцев С. Судьбы европейской культурной традиции в эпоху перехода от античности к Средневековью (Из истории культуры Средних веков и Возрождения). М.: Наука, 1976. С. 17-64.
3. Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры. М.: Искусство, 1984. 350 с.
4. Дионисий Ареопагит. Сочинения. Толкования Максима Исповедника / Пер. и пред. Г.М. Прохорова. СПб.: Алетейя; Изд-во Олега Абышко, 2002. 854 с.
5. Рассел Б. Жизнь в Средние века. М.: Политиздат, 1987. 340 с.
6. Сказкин С.Д. Из истории социально-политической и духовной жизни Западной Европы в Средние века. М.: Наука, 1981. 298 с.
7. Собуцький М. Мовна ситуація і мовно-культурний простір західноєвропейського середньовіччя. Мовознавчі студії. 2014. Випуск 57. С. 93-97.
8. Собуцький М. Прологомени до вивчення культури європейського Середньовіччя. Філософська і соціологічна думка. 1996. № 1-2. С. 134-158
9. Святий Григорій Великий. Діалоги. Життя та подвиги св. Бенедикта. Львів, Вид.: «Місіонер», 2019. 120 с.
10. Сорокин П.А. Основные черты русской нации в XX столетии. О России и русской философской культуре: Философы русского послеоктябрьского зарубежья. М.: Наука, 1990. С. 483-484.
11. Уколова В. И. Античное наследие и культура раннего Средневековья: конец V - середина VII века: Монография. М.: Изд.ЛКИ, 2010. 320 с.